

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»  
Приймальна комісія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова приймальної комісії  
ДВНЗ «УжНУ», ректор  
\_\_\_\_\_ проф. Володимир СМОЛАНКА  
\_\_\_\_\_ 2025 р.

**ПРОГРАМА**

вступного іспиту із спеціальності  
для вступників на навчання для здобуття ОС доктор філософії  
за спеціальністю С4 Психологія  
(вступ на основі НРК7)

РОЗРОБЛЕНО  
Предметною комісією  
з спеціальності С4 Психологія  
проф. Уляна МИХАЙЛИШИН  
доц. Едуард СОЛОМКА  
доц. Оксана СМУК

Голова комісії  
проф. Уляна МИХАЙЛИШИН

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД  
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**Приймальна комісія**

**ПРОГРАМА**

вступного іспиту із спеціальності  
для вступників на навчання для здобуття ОС доктор філософії  
за спеціальністю С4 Психологія  
(вступ на основі НРК7)

**1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА**

**Загальні відомості**

Програма складена для кандидатів на вступ в аспірантуру за спеціальністю С4 Психологія та передбачає визначення рівня знань за напрямками професійної діяльності та формування контингенту здобувачів вищої освіти, найбільш здібних до успішного опанування відповідної освітньо-наукової програми рівня «Доктор філософії».

Головним *завданням* програми є визначення обсягу знань здобувача третього освітнього рівня (доктора філософії) з питань теорії та методології психологічної науки; психічного розвитку особистості; змісту навчання, учіння, соціалізації особистості; ціннісно-мотиваційної, емоційно-вольової та когнітивно-поведінкових сфер особистості на різних вікових етапах розвитку й умов провідної діяльності.

Основу концепції підготовки аспірантів за спеціальністю С4 Психологія складає системність, програмно-цільова спрямованість, націленість на формування високого професіоналізму, уміння вирішувати наукові й практичні завдання на рівні сучасних досягнень психологічної науки.

Програма базується на програмах магістерської (спеціаліст) підготовки фахівців за психологічною спеціальністю та складається з семи розділів, що охоплюють теоретичні питання з загальної психології, вікової психології, соціальної психології, педагогічної психології, психодіагностики, історії

психології, методики та організації наукових досліджень.

Вступний іспит проходить в усній формі з викладенням членам предметної комісії відповідей на питання екзаменаційного білету, а також передбачає захист дослідницької пропозиції.

Вступник повинен продемонструвати фундаментальні, професійно-орієнтовні знання та уміння, здатність творчо мислити, вирішувати типові професійні завдання, передбачені програмою вступу.

### **Метою вступного випробування**

*Мета програми:*

а) визначити єдині вимоги до вступного випробування зі спеціальності «Психологія» для вступу на навчання для здобуття наукового ступеня вищої освіти доктора філософії;

б) сконцентрувати увагу вступників на систематизації і повторенні важливих теоретичних знань з психології та практичних навичок і вмінь їх застосування з урахуванням професійної спеціалізації;

в) перевірити у вступників рівень сформованості вмінь переосмислювати наявні знання стосовно нових фактів; адаптувати раніше отриманий досвід до змінних умов та нестандартних ситуацій; варіативно розв'язувати професійні завдання; самостійно вести експериментальну та науково-дослідну діяльність. В разі висвітлення проблеми, з якої в психології немає єдиної сталої думки, – знати різні точки зору щодо неї, аргументовано викласти власну позицію.

Організація і проведення іспиту з психології проводиться згідно з Законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, відомчих нормативних актів і рішень Вченої ради, наказів та розпоряджень ректора ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

## **Вимоги до підготовки абітурієнтів.**

Програма для складання вступного випробування (іспиту) за спеціальністю С4 Психологія узагальнена відповідно до програм підготовки фахівців та стандартів в галузі психології за освітньо-кваліфікаційними рівнями «спеціаліст» та освітнього ступеня «магістр» й відповідає наступним вимогам:

### **Під час іспиту оцінюються компетенції:**

#### ***Загальні:***

1. Здатність до наукового пошуку, організації та проведення наукових досліджень з метою розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем в процесі професійної та дослідницької інноваційної діяльності у сфері психології та сприяння підвищенню якості життя особистості, громади, суспільства.
2. Здатність до розуміння широкого кола філософських питань, системних зв'язків між явищами і процесами; критичне мислення; використання набутого особистісно-професійного досвіду для вирішення наукових та фахових завдань; аналіз міждисциплінарних явищ і процесів; реалізація власного аксіологічного та наукового потенціалу.
3. Здатність до розуміння сучасної методології освіти; застосування методів наукового пізнання; проведення науково-дослідної діяльності; розробка й упровадження дослідницьких проектів; методологічно та технологічно грамотне здійснення наукового дослідження, інтерпретація його результатів; ефективне висвітлення, поширення знань щодо наукових досліджень та інновацій, використання положень нормативно-правової бази сфери вищої освіти та дотримання норм наукової етики під час дослідницької діяльності.
4. Здатність до використання закордонного досвіду при реалізації завдань власного дослідження, використання іншомовних інформаційних ресурсів, які знаходяться у відкритому доступі наукометричних баз, самостійної підготовки наукових публікацій до іноземних видань та участь у

міжнародних наукових проектах.

**Фахові:**

1. Здатність до аналізу інформації з різних джерел, використання бібліотек (традиційних і електронних); професійне володіння основними методами, способами і засобами набуття, зберігання, обробки інформації; ефективне використання мультимедійних технологій, програмного забезпечення для виконання науково-дослідних завдань у сфері психології.
2. Здатність виявляти та формувати нові ідеї й актуальні наукові проблеми, здійснювати проектування наукової роботи, визначити проблематику, гіпотезу, мету, завдання дослідження, скласти робочий план теоретичного та експериментального психологічного дослідження, презентувати в усній і письмовій формах перед фаховою й нефаховою аудиторією результати власної дослідницької діяльності.
3. Здатність до побудови алгоритму наукового психологічного дослідження, використання методологічних і етичних принципів наукового дослідження, здійснення психологічної діагностики у відповідності до методологічних і методичних вимог, організації та проведення психологічного спостереження і експерименту, використання теоретичних та емпіричних методів наукового дослідження.
4. Здатність до застосування методів математичної статистики для обробки і аналізу отриманих експериментальних даних та об'єктивної оцінки результатів психологічного дослідження.
5. Здатність використовувати у професійній діяльності знання основних принципів функціонування сучасного суспільства і його соціальних інститутів, сутності соціальних процесів і особистісних відносин, механізмів формування соціальної структури та ролі особистості в її будові.
6. Здатність до професійної адаптації на новітніх інформаційних платформах, реалізації психологічних вмінь і навичок для роботи в команді у контексті проектної діяльності.

## **Характеристика змісту програми**

Програма включає базові питання навчальних курсів загальна психологія, вікова психологія, соціальна психологія, педагогічна психологія, психодіагностика, історія психології, методика та організація наукових досліджень; визначає рівень теоретико-методологічного аналізу змісту психологічної науки; передбачає обізнаність вступників із концептуальними засадами розвитку пізнавальних психічних процесів, емоційно-почуттєвої й потребо-мотиваційної сфер особистості й індивідуально-типологічних властивостей особистості; вимагає володіння інформацією щодо основних закономірностей формування особистості в процесі її навчання і виховання; зростання особистості в певній соціальній групі, що визначає специфіку міжособистісного спілкування та ділової комунікації.

Для успішного складання вступного випробування необхідно продемонструвати розуміння теорії та методології психології, ключових проблем вікової та педагогічної психології, соціальної психології, психодіагностики, історії психології, а також уміння визначати актуальні дослідницькі поля наукового пошуку. Кожен розділ програми дає можливість зосередитися на фундаментальних положеннях онтогенезу людини з урахуванням умов її соціалізації. Структура програми базується на засвоєнні матеріалу, що стосується питань загальної психології, методології науки, теорій особистості в історіогенезі, вікових та соціальних аспектах її розвитку.

## **2. ПЕРЕЛІК ФАХОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН, З ЯКИХ ПРОВОДИТЬСЯ ВСТУПНЕ ВИПРОБУВАННЯ**

1. Загальна психологія.
2. Вікова психологія.
3. Соціальна психологія.
4. Педагогічна психологія.
5. Психодіагностика.
6. Історія психології.
7. Методика та організація наукових досліджень.

### **3. ТЕМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ**

#### **Розділ 1. Загальна психологія.**

##### **Тема 1. Поняття про психологію як науку.**

Об'єкт, предмет психології як науки. Проблема природи психіки у вітчизняній психології. Структура психіки. Динаміка уявлень про предмет психології.

##### **Тема 2. Методи психології.**

Науковий метод: сутність, структура, застосування. Принципи побудови психологічного дослідження. Основні методологічні принципи психологічної науки. Система методів психологічної науки. Теоретичні методи психологічного дослідження. Емпіричні методи дослідження. Експеримент. Спостереження. Можливості застосування математичних методів у психологічних дослідженнях.

##### **Тема 3. Галузі психологічної науки.**

Історіогенез становлення та розвитку системи галузей психологічної науки. Сучасна система галузей психології. Проблема співвідношення фундаментальних та прикладних галузей в структурі сучасного психологічного знання. Проблема взаємозв'язку теоретичної та практичної психології.

##### **Тема 4. Особистість в діяльності та спілкуванні.**

Активність, теорія активності. Теорії діяльності. Структура діяльності. Процес, ціль і продукт діяльності. Вчення про мотивацію. Потреба. Мотив. Боротьба мотивів. Види діяльності. Загальна характеристика особистості. Структура особистості. Стратегії дослідження особистості.

##### **Тема 5. Психічні явища: класифікація та систематизація.**

Засади класифікації психічних явищ. Психічні процеси. Психічні стани. Психічні властивості. Взаємозв'язок психічних процесів, станів та властивостей. Пізнавальна сфера психіки. Емоційні та вольові психічні процеси: система, функції. Емоції. Фізіологічні основи емоцій. Види емоцій. Класифікація. Почуття. Теорії емоцій. Емоції та почуття: основні характеристики. Воля. Вольові властивості особистості: класифікація. Підходи до дослідження волі. Вольова дія. Структура вольового акту. Вольові властивості та їх розвиток.

**Тема**

**6.**

**Психічні**

**процеси.**

Пізнавальні психічні процеси: система, функції, властивості. Відчуття. Види відчуттів. Фізіологічні механізми відчуттів. Сприймання. Закономірності побудови перцептивного образу. Властивості сприймання. Теорії сприймання. Увага. Види уваги. Властивості уваги. Теорії уваги. Пам'ять. Види пам'яті. Процеси пам'яті. Теорії пам'яті. Явище ремінісценції. Мислення. Види мислення. Психологічні закономірності мислення. Теорії мислення. Мовлення. Види мовлення. Функції мовлення. Взаємозв'язок мовлення та мислення. Вивчення семантики мовних одиниць. Уява. Види уяви. Теорії уяви. Емоційні та вольові психічні процеси: система, функції. Емоції. Фізіологічні основи емоцій. Види емоцій. Почуття. Теорії емоцій. Воля. Підходи до дослідження волі. Вольова дія. Вольові властивості та їх розвиток.

### **Тема 7. Вищі психічні функції та властивості.**

Свідомість як форма відображення дійсності. Основні ознаки свідомості. Свідомість як предмет психологічного дослідження. Загальна характеристика психологічної структури свідомості. Основні напрямки розвитку свідомості в сучасних умовах. Форми та рівні свідомості. Функції свідомості. Свідомість та несвідоме. Психологічні закономірності пізнавальної діяльності. Загальнопсихологічні теорії інтелекту. Психологічні закономірності творчості. Креативність. Самосвідомість та її розвиток. Зміст та структура Я-концепції.

### **Тема 8. Індивідуально-психологічні відмінності.**

Психодинамічні індивідуальні відмінності. Темперамент. Теорії темпераменту. Вчення про властивості нервової системи та темперамент за І.П. Павловим. Конституційні теорії темпераменту Е. Кречмера та У. Шелдона. Концепція властивостей нервової системи та темпераменту Б.М. Теплова та В.Д. Небиліцина. Дослідження темпераменту В.С. Мерліним, В.В. Білоусом, В.М. Русаловим. Здібності. Види здібностей. Пізнавальні здібності. Інтелект. Психометричні моделі інтелекту. Біологічні та соціальні фактори розвитку інтелекту. Проблема спадковості інтелекту. Індивідуально-особистісні відмінності. Характер. Дослідження особистості з позицій теорії рис: Г. Олпорт, Р. Кеттелл, Г. Айзенк. Дослідження особистості з позицій теорії типів.

## **Розділ 2. Вікова психологія.**

### **Тема 1. Предмет та структура вікової психології.**

Вікова психологія як галузь загальної психології. Місце та роль вікової психології в системі психологічних знань. Поняття про розвиток. Основні форми розвитку – філогенез та онтогенез. Сфери розвитку – психофізична,



когнітивна, соціальна. Галузі вікової психології: дитяча психологія, психологія дошкільника, психологія молодшого школяра, психологія підлітка, психологія юнацтва, акмеологія, геронтопсихологія.

Зв'язок вікової психології з іншими науками: загальною психологією, педагогікою, філософією, фізіологією, соціологією, культурологією. Методологічні принципи вікової психології. Предмет і об'єкт вікової і педагогічної психології. Основні проблеми вікової психології як науки.

## **Тема 2. З історії розвитку вікової психології.**

Основні теоретичні підходи до розуміння психічного розвитку людини – біогенетичний та соціогенетичний. Теорії рекапітуляції С. Хола та Гетчінсона. Психоаналітичний підхід до розвитку дитини З. Фрейда. Стадії психосексуального розвитку та їх характеристика: оральна стадія, анальна стадія, фалічна, латентна, геніальна.

Яскрава представленість соціогенетичного підходу в концепції Е. Еріксона (характеристика восьми стадій життя людини). Вирішені та невирішені кризи, механізми вирішення криз, сильні сторони особистості. Основні положення культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій Л.С. Виготського. Поняття соціальної ситуації розвитку, психологічного новоутворення, зони найближчого розвитку, сензитивного періоду.

## **Тема 3. Динаміка та закономірності психічного розвитку людини.**

Основні закономірності психічного розвитку. Компенсація і пластичність. Психічний розвиток та формування особистості людини. Умови психічного розвитку – історично-обумовлені, природні, соціальні.

Поняття факторів психічного розвитку – спадковість, середовище, активність. Принцип реактивності, принцип активності. Взаємодія біологічного та соціального факторів. Закономірності розвитку психіки – нерівномірність та гетерохронність, нестійкість, сензитивність, кумулятивність.

Принципи розвитку психіки – стійкої динамічної нерівноваги, взаємодії тенденцій до збереження і змін, диференціації та інтеграції, єдності.

## **Тема 4. Вікова періодизація.**

Етапи психологічного розвитку дитини. Механізм психічного розвитку дитини – соціальна ситуація розвитку; провідна діяльність; криза розвитку; психологічне новоутворення.

Концепція психічного розвитку Д.Б. Ельконіна. Дві групи діяльностей – дитина-суспільний предмет, дитина-суспільна людина: безпосередньо-емоційне спілкування, предметно-маніпулятивна діяльність, сюжетно-

рольова гра, навчання, інтимно-особистісне спілкування, навчально-професійна діяльність. Поняття віку в психології. Критерії вікової періодизації. Вік, фізичний та психічний розвиток. Вікові та індивідуальні особливості особистості. Індивідуальні особливості на різних етапах психічного розвитку.

### **Тема 5. Методи вивчення психічного розвитку дитини.**

Характеристика методів вивчення психологічних фактів. Вимоги до методу спостереження у віковій психології. Карточки розвитку дитини. Особливості методу експерименту у віковій психології. Структура та етапи психологічного експерименту. Позитивні сторони та недоліки методу тестів. Проективні методи в структурі методів дослідження вікової психології. Метод бесіди та його особливості. Біографічний, близнюковий методи, метод аналізу продуктів діяльності та їх роль у вивченні розвитку психіки дитини.

### **Тема 6. Розвиток психіки в період немовляти.**

Передумови та умови психічного розвитку новонародженого. Розвиток емоційної сфери. Комплекс пожвавлення. Перинатальні матриці в трансперсональній психології С. Грофа. Рухи та дії немовляти. Маніпулятивна діяльність немовляти. Пізнання в період немовляти.

Немовля як людський індивід. Сприймання як провідна функція. Розвиток відчуттів. Розвиток мовлення і мислення. Роль гри в розвитку уваги. Індивідуальні відмінності немовлят. Характеристика та особливості сенсомоторної стадії розумового розвитку за Ж. Піаже (вроджені рефлекс, моторні навички, циркулярні реакції, координація засобів і мети, відкриття нових способів, винахід нових способів).

### **Тема 7. Спілкування в період немовляти.**

Наслідкування в спілкуванні. Емоційно експресивна функція спілкування та її значення для розвитку немовляти. Базове довір'я до людей. Виникнення передумов оволодіння мовленням в процесі спілкування. Розвиток соціальних емоцій. Емоційні порушення. Особливості соціальної ситуації розвитку в період новонародженості. Розвиток відчуттів (зорових, слухових, нюхових, смакових, шкірних), предметності сприймання. В період немовляти. Етапи розвитку мислення дитини (узагальнення, оволодіння мовленням, порівняння). Комплекс пожвавлення та сенсомоторно-маніпулятивні дії. Спілкування з дорослими та розвиток соціальних емоцій. Мотиваційна сфера: мотив спілкування, мотив у нових враженнях. Базове довір'я до життя та його роль у формуванні особистості дитини. Синдром «госпіталізму».

Особливості емоційної сфери. Комплекс позбавлення. Вплив емоцій на фізіологічні процеси в організмі дитини. Умови розвитку потреби в нових враженнях. Розвиток «тілесного» Я-образу. Формування статевої ідентичності. Ставлення немовляти до себе. Іграшка як засіб спілкування та психічного розвитку дитини. Розвиток тілесного простору та орієнтації в оточуючому світі.

### **Тема 8. Раннє дитинство.**

Передумови формування особистості в ранньому дитинстві. Криза трьох років: потреба у визнанні та повазі. Гра та розвиток мотиваційної сфери. Формування статевої ідентифікації Я-образу. Ім'я та його значення в ранньому віці. Розвиток предметної діяльності. Вхід дитини у світ речей. Індивідуальні відмінності в ранньому віці. Період розвитку мовлення дитини у процесі мовної практики.

Принципи психічного розвитку за Зінченко В.П.: творчий характер розвитку, соціокультурний контекст, сенситивні періоди розвитку, спільна діяльність з дорослими, провідна діяльність, зона найближчого розвитку, єдність афекту та інтелекту, роль знаково-символічних структур, нерівномірність розвитку, інтеріоризація та екстеріоризація як механізми розвитку.

### **Тема 9. Особливості спілкування та пізнання в ранньому дитинстві.**

Потреба в спілкуванні: спілкування з дорослими та дітьми. Роль мовлення у формуванні Я-концепції. Виникнення прагнення до самостійності. Криза спілкування. Розвиток дитини як суб'єкту діяльності. мова як засіб організації довільних дій. Динаміка розвитку почуттів. Особливості процесу розвитку дитинства (від двох до шести років). Розвиток сенсорно-перцептивної сфери та пам'яті. Амнезія дитинства. Розвиток мислення: теорії Ж.Піаже, П.Гальперіна. Розвиток емпатії та моральних почуттів дитини. Формування вищих почуттів та емоційні порушення дошкільників. Криза трьох років. Класифікація ознак протікання кризи трьох років за Е. Келлер. Пізнання – розвиток предметного сприймання та наочно-дійового мислення. Особливості розвитку уяви та пам'яті.

### **Тема 10. Розвиток психіки в дошкільному віці.**

Предметна діяльність до школяра. Розвиток уявлень про відносність світу постійних предметів. Гра як провідна діяльність до школяра. Етапи розвитку ігрової діяльності. Продуктивні види діяльності – малювання, конструювання тощо. Особливості спілкування дошкільника: потреба в любові та схваленні, страх перед загрозою самотності; спілкування з ровесниками. Готовність дитини до школи: мотиваційна, інтелектуальна, соціально-

психологічна.

Розумовий розвиток. Практичне оволодіння мовою та осмисленість мовлення. Розвиток функцій мовлення. Сенсорний розвиток: сенсорні еталони та їх засвоєння до школярами. Розвиток орієнтації в просторі та часі. Загальна характеристика розвитку мислення. Теорія Піаже: 4 стадії розвитку мисленнєвих операцій.

### **Тема 11. Формування особистості в дошкільному віці.**

Ім'я та його значення. Формування „схеми тіла”. Домагання на визнання: позитивні досягнення та негативні утворення. Дитяча брехня. Дитяча заздрість. Роль моральних еталонів у формуванні особисті. Формування системи мотивів. Ієрархія мотивів. Особливості розвитку самосвідомості та самооцінки. Ігри та розвиток мотиваційної сфери. Значення власного імені та формування статевої ідентичності. Спілкування з дорослими та ровесниками. Розвиток самоконтролю – засвоєння конвенціональних норм.

Загальна характеристика ігрової діяльності: ігрові та реальні взаємовідносини в ситуації гри. Іграшка як засіб психічного розвитку дитини. Індивідуальні відмінності в дошкільному віці.

### **Тема 12. Психічний розвиток в молодшому шкільному віці.**

Анатомо-фізіологічні особливості розвитку молодшого школяра. Особливості спілкування. Спілкування з батьками та іншими дорослими. Особливості адаптації дітей до шкільного навчання. Роль вчителя у формуванні особистості учнів. Вплив стилю праці вчителя на розвиток спілкування дітей. Особливості спілкування з ровесниками. Емоційні порушення в молодшому шкільному віці.

Розумовий розвиток: особливості формування інтелектуальних процесів в умовах вирішення навчальних та практичних завдань. Вікові особливості та можливості засвоєння знань. Пам'ять молодшого школяра, шляхи підвищення її ефективності. Особливості уяви та уваги.

### **Тема 13. Навчання як провідний вид діяльності молодших школярів.**

Психологічна готовність до шкільного навчання: мотиваційна, інтелектуальна, особистісна. Структура навчальної діяльності: мета, навчальні ситуації, навчальні дії, оцінка, контроль, мотиви взаємовідносин з ровесниками та вчителями. Розвиток емоцій у процесі взаємовідносин. Засвоєння моральних норм та правил поведінки.

Структура навчально-пізнавальних мотивів. Мотивація навчальної діяльності: пізнавальні та соціальні мотиви. Потреба в руховій активності. Вплив стилю спілкування на формування ставлення до школи, ровесників,

учителя. Проблема оцінки. Розвиток самооцінки. Взаємодія когнітивного та емоційного компонентів самооцінки.

#### **Тема 14. Розвиток особистості молодших школярів.**

Особливості розвитку самосвідомості. Я-реальне та Я-перспективне. Ім'я. Зовнішній образ. Образ тіла та Я-концепція. Статева ідентифікація. Розвиток самооцінки. Самооцінка дитини та шкільна успішність. Формування заниженої самооцінки. Можливості корекції самооцінки. Корекція неуспішності. Особливості самосвідомості дітей з груп соціального ризику. Погранична особистісна структура. Адаптація до шкільного навчання, особливості навчальної діяльності першокласників. Розвиток мислення молодших школярів. Стадія конкретних операцій за Ж. Піаже (поняття збереження, консервація, класифікація, серіація, транзитивність). Розвиток мовлення і логічного мислення. Норми розвитку уваги (об'єму, переключення, стійкості та концентрації). Формування довільності психічних процесів, рефлексії, внутрішнього плану дій (основні психологічні новоутворення молодшого школяра).

Розвиток афективної сфери у взаємовідносинах з дорослими, ровесниками. Успіхи у навчальній діяльності, стиль взаємовідносин у сім'ї та їх вплив на формування Я-концепції дитини. Емоційні порушення в цьому віці (емоційні-розгальмовані, агресивні, сором'язливі, тривожні діти). Поведінка в школі та сім'ї. Розвиток фізичної активності та моторних навичок. Розвиток тонкої моторики. Статеві відмінності у поведінці. Поведінка в колі ровесників. Лідерство. Дружба. Особливості розвитку особистості в умовах психічної депривації.

#### **Тема 15. Психологія підлітка.**

Місце та значення підліткового періоду в розвитку дитини. Перебудова організму підлітка: анатомо-фізіологічні особливості розвитку. Теоретичні підходи до проблеми „кризи” в підлітковому віці. Соціальна ситуація в житті підлітка: підліток в сім'ї, в школі та серед ровесників. Навчальна діяльність в підлітковому віці. Стимули та мотиви навчання. Потреба в автономії та самоствердженні. Ігри в підлітковому віці.

Розвиток мовлення підлітка. Підліткова субкультура. Сленг. Значення жестів у спілкуванні підлітків.

Розвиток вищих психічних функцій. Сенсорний розвиток. Розвиток уяви, уваги, пам'яті. Між реальністю та уявою.

#### **Тема 16. Особливості спілкування підлітків.**

Емоції в підлітковому віці. Провідна діяльність – інтимно-особистісне спілкування. Основні новоутворення – почуття дорослості, потреба в

самореалізації та суспільному визнанні, зміни в самосвідомості. Мотиваційна сфера: потреба самотності та приналежності до групи; потреба в дружбі. Мотивація навчальної діяльності та професійної орієнтації. Асоціальна, адитивна, делінквентна поведінка підлітків.

„Підлітковий комплекс” емоційності. Розвиток соціальних емоцій підлітка. Мотивація спілкування: потреба в належності групі; потреба в дружбі. Мотиви спілкування з дорослими. Мотиви асоціальної поведінки (адиктивної та делінквентної). Спілкування підлітка та статевая ідентифікація. Мотивація підліткової сексуальності. Спілкування з ровесниками: пошук друга; дружба; спільне відчуження від дорослих. Автономне мовлення в підліткових групах. Розвиток захоплень, хобі.

### **Тема 17. Формування особистості підлітків.**

Особливості ідентифікації з власним „Я”. Криза особистості підлітка. Криза ідентифікації зі своєю зовнішністю та своїми уявленнями про себе. Розвиток самооцінки в підлітковому віці: адекватність та динаміка самооцінки. Розвиток самооцінки в процесі спілкування. Загострення потреби у визнанні. Страх смерті. Самооцінка підлітка та агресивність. Аутоагресивна поведінка підлітків.

Індивідуальні відмінності підлітків. Особливості формування характеру в підлітковому віці. Загальна характеристика акцентуацій характеру підлітків. Класифікація А. Лічко, К. Леонгарда.

Потреба в автономії і самоствердженні. Мотивація підліткової та юнацької сексуальності. Мотиви асоціальної поведінки.

### **Тема 18. Психічний розвиток в період юності та ранній дорослості.**

Соціальна ситуація розвитку в юності. Професійні орієнтації. Життя в батьківській сім’ї. Створення власної сім’ї. Фізичний розвиток в юнацтві. Навчальна діяльність та її особливості: значення нерегламентованих умов набуття знань; пізнавальна сфера та творчість в юнацтві, формування індивідуального стилю діяльності; пік інтелектуальних можливостей. Розвиток уваги і мислення в юнацькому віці.

Вибір професії – обов’язок і право в юнацькому віці. Мрії та вибір життєвої стратегії. Потреба в дружбі. Мотиви спілкування з дорослими. Мотивація навчальної діяльності. Мотивація професійної орієнтації.

Особливості розвитку психічних процесів у період ранньої дорослості. Особливості студентського віку. Критерії когнітивної зрілості в період ранньої дорослості. Гнучкість мислення. Любов як фундаментальна емоція людини. Трикомпонентна теорія любові Р. Стернберга. Емоції у батьківсько-дитячих відносинах. Мотивація шлюбу та установка на самотній спосіб життя. Мотивація і продуктивність діяльності. Система цінностей 30-ти

річних. Роль психологічних захистів у Я-концепції. Я-концепція і психологічний вік особистості. Феномен «консервації віку». Розвиток Я: ідентичність, близькість і генеративність.

### **Тема 19. Спілкування в юності.**

Проблема батьків та дітей. Потреба в спілкуванні з кумиром та референтною групою. Потреба в засвоєнні продуктивних засобів спілкування та розвитку мовлення. Спілкування з ровесниками. Розвиток потреби участі в суспільному житті, формальних та неформальних організаціях. Домагання на унікальність та способи його задоволення в спілкуванні. Умови формування ініціативи, принциповості та відповідальності в юнацькому віці. Емоційні особливості юнацької дружби та кохання. Спілкування та статеві ідентифікація. Психологія сексуальних взаємодій. Ранні шлюби.

Розвиток предметних та формування узагальнених вищих почуттів: почуття прекрасного, трагічного, гумору тощо. Емоційні особливості юнацької дружби і кохання. Формування загальної емоційної спрямованості: альтруїстичний, комунікативний, практичний, гностичний, романтичний, пугнічний, естетичний, глоричний, акізитивний, гедонічний типи спрямування (за Додоновим Б.).

Мотиви підліткової та юнацької сексуальності. Динаміка самооцінки, зовнішність та самооцінка. Юнацький максималізм та статеве самовизначення.

Перебудова взаємин з дорослими. Дружні та товариські взаємини з ровесниками. Підготовка до шлюбу та сімейного життя. Гендерні відмінності почуття закоханості.

### **Тема 20. Особистість в юності.**

Особливості ідентифікації з власним „Я”. Криза особистості в юності. Тіло. Сексуальні потяги. Самосвідомість в юності. Особливості статевої ідентифікації. Психологічний час в структурі юнацької самосвідомості. Ставлення до життя та смерті.

Формування образу власного місця в усіх реаліях людського існування. Формування життєвої позиції та етичних переконань. Протиправна поведінка в юності. Алкоголізм та наркоманія.

Центральне новоутворення – професійне та особистісне самовизначення, формування наукового та громадянського світогляду. Період стабілізації особистості, ускладнення самосвідомості. Спрямованість в майбутнє. Сензитивний період для формування життєвих цінностей, світогляду. Провідний вид діяльності – навчально-професійна діяльність. Вибір життєвих цілей та їх реалізація. Особливості розвитку особистості юнака в умовах депривації. Індивідуальні відмінності в юності.

## **Тема 21. Особистість дорослої людини (період середньої дорослості).**

Соціальна ситуація життя в період дорослості. Професійна та суспільна діяльність. Типи і динаміка розвитку інтелекту. Роль сім'ї, її вплив на соціальну ситуацію життя людини. Характер однаків. Розвиток власного Я: ідентичність, близькість та генеративність.

Любов та сім'я як цінності. Стабілізація статевої ідентифікації дорослих. Життєві позиції та самостійність дорослої людини. Криза середини життя. Доросла людина як зріла особистість. Дорослий як консерватор. Дорослий як конформіст. Специфіка нових кризових періодів дорослих. Дорослість та проблема сенсу життя. Різноманітність типів особистості дорослої людини.

Особливості психічних пізнавальних процесів у період середньої дорослості. Розвиток сенсорних функцій відчуття і сприймання. Динаміка розвитку інтелекту. Криза середини життя. Роль когнітивного розвитку людини в уникненні кризи середнього віку. Вплив шлюбних відносин на емоційну сферу особистості. Роль емоцій у професійній сфері. Стрес та розвиток негативних емоцій. Статеві відмінності в реакції на стрес. Вплив стресу на імунну систему людини. Шляхи подолання стресу. Особливості розвитку мотиваційної сфери. Мотиваційна криза. Роль метапотреб у виході з кризи. Мотивація сімейного життя і професійної діяльності. Я-концепція само актуалізованої зрілої особистості. Вплив кризової життєвої ситуації на структуру самооцінки. Я-концепція та зміна ролей.

## **Тема 22. Похилий та старечий вік.**

### **Життєвий шлях людини як особистості.**

Розвиток відчуттів і сприймання: зміна слухової чутливості та порушення зору. Динаміка психофізичних функцій. Розвиток вищих психічних процесів: зміни пам'яті, розвиток мислення. Причини зниження інтелектуальних функцій – деменція, хвороба Альцгеймера, мікроінсульти. Чинники розвитку когнітивних функцій у період пізньої дорослості та старості. Соціальна ситуація життя людей похилого та старечого віку. Участь у професійній та громадській діяльності. місце в сім'ї. Самотня старість. Творчість в похилому віці. Старість та мудрість досвіду життя.

Значення спілкування з ровесниками. Похила та стара людина в сім'ї з трьох-чотирьох поколінь. Особливості пізнавальних інтересів похилих людей. Ставлення до проблем людства. Напрями розвитку емоційної сфери людини. Основні типи пристосування до старості: конструктивна установка, установка залежності, захисна установка, установка ворожості на інших і на себе. Психічні порушення в період пізньої дорослості та старості.

Психічне здоров'я в пізньому віці. Криза передпенсійного та після



пенсійного періодів. Суїцидальність у похилому віці. Психологічна готовність до старості. Страх смерті. Реалії існування людини між народженням та смертю. Від таємниць дитинства та мудрості старості. Особистість як носій духовності. Почуття задоволення життям та мотиваційне здоров'я. Мотивація взаємин сімейних, з онуками, з братами і сестрами. Адаптивний (продуктивний) і не адаптивний процеси старіння.

Смерть і помирання. Страх смерті. Етапи помирання за Кюблер-Росс: заперечення, гнів, торг, депресія, прийняття. Галюцинації помираючих та посмертні переживання. Добровільний відхід з життя. Активна і пасивна евтаназія.

### **Розділ 3. Соціальна психологія.**

#### **Тема 1. Соціальна психологія як галузь психологічної науки.**

Основні точки зору на предмет соціальної психології. Основні феноменологічні поняття соціальної психології. Окреслення завдань соціальної психології. Актуальні завдання соціальної психології. Роль соціальних подій у формуванні проблематики соціальної психології.

Взаємозв'язки соціальної психології з іншими галузями знань. Соціальна психологія соціологія та загальна психологія. Специфіка трактовки меж між соціальною психологією загальною психологією та соціологією. Співвідношення соціальної психології з іншими розділами психологічної науки. Функції соціальної психології в сучасному суспільному розвитку. Проблеми і завдання соціальної психології на сучасному етапі розвитку суспільства.

#### **Тема 2. Становлення соціальної психології як науки.**

Виникненню соціальної психології передувала сукупність певних історичних, соціально-культурних, наукових, психологічних передумов, великий інтерес мислителів усіх часів до соціальної життєдіяльності людини. Етапи становлення соціальної психології як самостійної дисципліни. Перші спроби створення самостійних соціально-психологічних теорій.

#### **Тема 3. Основні завдання та методи соціальної психології.**

Співвідношення методології і методики дослідження. Основні методи соціально-психологічних досліджень: спостереження, аналіз продуктів діяльності, різні види опитування, тести, експеримент, соціометрія. Проблема співвідношення прямих і опосередкованих методів в соціально-психологічних досліджень. Умови використання тестів в соціальній психології. Необхідність скрупульозної розробки методологічних нормативів застосування тестів, недопустимість абсолютизації тестування. Специфіка

експерименту в соціальній психології. Основні типи експериментів. Обмеженість можливостей лабораторного експерименту. Етичні дилеми експериментального дослідження в соціальній психології. Роль так званого «мисленнєвого експерименту». Характеристика відомих класичних експериментальних досліджень соціальної психології. Метод спостереження в соціальній психології. Види та форми проведення. Специфіка організації та проведення. Схема спостереження Р. Бейлза.

#### **Тема 4. Сучасні соціально-психологічні теорії.**

Період експериментального розвитку зарубіжної соціальної психології ХХ ст. Формулювання основної програми експериментальної соціальної психології в працях Г. Меде і Ф. Олпорта. Соціальні і теоретичні причини переорієнтації соціальної психології з дослідження більших спільностей на дослідження малих груп. Зростання ролі прикладного соціально-психологічного знання. Застосування знань соціальної психології в системі виробництва (Е. Мейо), пропаганди (Г. Лассуелл) та в інших сферах суспільного життя. Використання соціально-психологічних досліджень для маніпулювання свідомості мас. Зміст «поведінкової технології» Б. Скіннера.

Основні теоретичні концепції соціальної психології на Заході в даний час. Відсутність чіткості у визначенні напрямків, теоретичний еклектицизм. Розвиток напрямків необіхевіоризму (А. Бандура, Н. Міллер, Д. Доллард), психоаналізу (Е. Фромм, В. Байон, В. Шутц), інтеракціоністичних теорій (Дж. Мід), когнітивних теорій (Ф. Хайдер, Т. Ньюком, Л. Фестінгер, М. Розенберг).

#### **Тема 5. Психологічний зміст, види і функції спілкування.**

Спілкування як реалізація суспільних і міжособистісних стосунків. Можливості дослідження спілкування в різних системах наукових знань: на філософському, соціологічному, загально психологічному, соціально-психологічному рівнях. Специфіка соціально-психологічного підходу в спілкуванні.

Значення спілкування для розвитку індивіда і для розвитку суспільства. Історичний розвиток форм спілкування в суспільстві. Специфіка розвитку спілкування в онтогенезі. Використання соціальною психологією даних вікової психології про розвиток спілкування у дитини. Рівні розвитку спілкування.

Зв'язок спілкування і діяльності. Дискусійний характер проблем про форми зв'язку спілкування і діяльності у вітчизняній соціальній психології. Спільна діяльність як умова виникнення спілкування. Недопустимість абсолютизації форм спілкування без змісту спільної діяльності.

Методологічне значення введення поняття «спілкування» в соціальну психологію.

Різні точки зору на структуру спілкування. Зміст, форми і механізми спілкування. Основні сторони процесу спілкування: комунікативна, перцептивна, інтерактивна; їх зв'язок з характером спільної діяльності і характером стосунків партнерів по спілкуванню. Види спілкування. Соціально-психологічний аналіз вербального спілкування. Специфіка невербального спілкування. Функції спілкування.

## **Тема 6. Структура спілкування: перцептивний компонент спілкування.**

Значення поняття «соціальна перцепція». Специфіка аналізу перцептивних процесів в соціальній психології. Місце міжособистісного сприйняття в системі соціально-перцептивних процесів. Роль міжособистісного сприйняття в процесі спілкування. Взаємне сприйняття і пізнання партнерів по спілкуванню – основа встановлення взаєморозуміння між ними. Два можливих підходи до інтерпретації взаєморозуміння.

Основні напрямки експериментальних досліджень міжособистісного сприйняття. Механізми міжособистісного сприйняття (ідентифікація, рефлексія); роль емпатії в цих процесах. Ефекти міжособистісного сприйняття: «ореолу», «первинності», «новизни». Зміст і значення процесу стерео типізації. Роль установки при формування первинного враження про людину. Типові схеми формування першого враження про людину.

Інтерпретація причин поведінки іншої людини – явище «каузальної атрибуції». Структура атрибутивного процесу. Види і форми атрибуції. Критичний аналіз теорій і схем каузальної атрибуції в західній соціальній психології.

Емоційна сторона міжособистісного сприйняття – явище міжособистісної атракції. Симпатія, дружба, любов як різні рівні атракції. Основні напрямки дослідження атракції і їх практичне значення.

Проблема точності міжособистісного сприйняття. Специфіка вирішення цієї проблеми в соціальній психології: відсутність еталона для порівняння якостей особистості, які сприймаються і реально існують. Практичні засоби підвищення точності міжособистісного сприйняття; використання спеціальних програм соціально-психологічного тренінгу.

Обмеженість аналізу перцептивної сторони спілкування в лабораторних умовах. Необхідність включення в дослідження характеристик спільної діяльності в реальних соціальних групах як фактор, який детермінує процеси сприйняття, пізнання, розумінні іншої людини в спілкуванні.

## **Тема 7. Комунікативний аспект спілкування.**

Недопустимість механічного перенесення принципів інформаційного підходу на аналіз комунікативної сторони спілкування. Специфіка комунікативного процесу між людьми: збагачення і розвиток інформації в ході її «руху»; активна позиція партнерів в комунікативному процесі; специфіка впливу – проблема змісту при засвоєнні інформації. Значення даних семантики, теорії інформації і лінгвістики для соціально-психологічного аналізу комунікативного процесу.

Понятійний апарат соціальної психології для опису комунікативної ситуації. Використання різних знакових систем в комунікативному процесі. Види комунікації. Вербальна комунікація. Значення комунікативних властивостей людської мови. Проблема тезауруса. Найбільш універсальний характер вербальної комунікації. Комунікативні бар'єри спілкування. Основні види невербальної комунікації.

Оптико-кінетична система знаків (жести, міміка, пантоміміка) та її значення в комунікативному процесі. Основні положення кінетики. Проблема «словника» виразних рухів людини. Культуральна обумовленість використання оптико-кінетичних знаків.

Пара лінгвістична та екстралінгвістична система знаків (роль інтонації і різних невербальних включень в мову). Її значення для надання емоційної виразності процесу обміну інформацією.

Просторово-часова система організації комунікативного процесу. Значення факторів організації простору спілкування (проксемика); використання даних екологічної психології. Основні сфери практичного застосування даних проксемики.

Візуальний контакт та його значення в комунікативному процесі.

Основні напрямки експериментальних досліджень кожного виду невербальної комунікації. Загальна методологічна проблема – проблема коду і декодифікації як умова розуміння один одного. Зв'язок комунікативної сторони спілкування з діяльністю як вихідний принцип вирішення проблеми коду.

## **Тема 8. Міжособистісна взаємодія (інтеракція).**

Проблема взаємодії (інтеракції) людей в соціальній психології. Неоднозначне вирішення питання про співвідношення інтеракції та комунікації. Види, форми інтеракції в соціальній психології.

Теорії «діадичної взаємодії»: позитивні і негативні сторони використання математичного апарату теорії ігор для аналізу стратегії партнерів («дилема в'язня»). Вирішення проблеми взаємодії в «символічному інтеракціонізмі». Критичний аналіз традицій західної соціальної психології в дослідженні структури і функцій взаємодії.

Компоненти процесу взаємодії. Види взаємодії. Проблеми кооперації і конфлікту в соціальній психології. Необхідність спеціального аналізу змагальної активності в умовах взаємодії.

### **Тема 9. Методи дослідження спілкування, міжособистісної взаємодії.**

Експериментальні схеми реєстрації взаємодії. Методологічні принципи інтерпретації взаємодії у вітчизняній соціальній психології. Взаємодія як форма організації спільної діяльності. Класифікація форм спільної діяльності з точки зору типів поєднання індивідуальних вкладів учасників. Психологічний зміст побудови єдиної стратегії взаємодії її учасників.

Неточність аналізу інтерактивної сторони спілкування і необхідність її вивчення в реальних соціальних групах.

### **Тема 10. Психологічні способи впливу в процесі спілкування.**

Значення способів і методів впливу в процесі спілкування і в практичній діяльності людей. Ідеологічна та етична проблеми психології впливу.

Конкретні способи і механізми впливу. Історичні традиції соціальної психології у вивченні зараження, навіювання, наслідування. Обмеженість досліджень цих процесів традиційною соціальною психологією.

Зараження як спосіб групового впливу. Основа зараження – безсвідома схильність індивіда до певних психологічних станів. Залежність зараження від рівня розвитку самосвідомості особистості. Тенденції зменшення ролі зараження як способу впливу. Феномен зараження в сучасних суспільствах. Явище паніки, його дослідження в соціальній психології.

Навіювання чи сугестія як цілеспрямований, неаргументований вплив, який базується на некритичному сприйнятті інформації. Понятійний апарат для опису соціальної сугестії. Феномен контрсугестії. Умови ефективності навіювання. Прикладне значення досліджень соціальної сугестії. Навіювання та переконування.

Наслідування. Дослідження наслідування в соціальній психології. Критика теорії наслідування Г. Тарда. Роль наслідування в розвитку суспільства та розвитку особистості в онтогенезі.

Відносне значення зараження, навіювання і наслідування.

### **Тема 11. Особистість з погляду соціальної психології.**

Дослідження особистості в зарубіжній та вітчизняній соціальній психології. Проблема місця особистості в групі, в системі комунікативних і перцептивних та інтерактивних взаємодій. Критичний аналіз теорій особистості в зарубіжній та вітчизняній соціальній психології. Соціально-

психологічні типи особистості. Необхідність комплексного підходу до дослідження особистості і визначення ролі кожної науки в цьому комплексному підході. Відмінність постановки проблеми особистості в соціальній психології від постановки її в соціології і загальній психології. Інтерсуб'єктивна природа особистості. Соціально-психологічне дослідження особистості і проблема прогнозування соціальної поведінки. Практичне значення дослідження соціально-психологічної проблематики особистості на сучасному етапі розвитку суспільства.

### **Тема 12. Особистість в соціальному світі.**

Я-концепція, самосвідомість. Взаємозв'язок особистості та соціальної ролі. Дослідження. Поняття «соціально-психологічної компетентності особистості» і його зміст. Комунікативні властивості особистості – вміння спілкуватися. Проблема когнітивної складності особистості і її «когнітивного стилю». Життєвий шлях, життєві кризи, соціальна зрілість особистості. Проблема психологічного вибору особистості.

### **Тема 13. Соціалізація особистості, механізми та інститути соціалізації.**

Соціалізація. Теорії соціалізації. Агенти соціалізації. Поняття соціалізації особистості. Аналіз теоретичних концепцій соціалізації в зарубіжній та вітчизняній соціальній психології. Залежність вирішення питання про природу соціалізації від вирішення більш широких методологічних питань: про співвідношення особистості і суспільства, про активність особистості тощо. Соціально-психологічні та соціологічні аспекти соціалізації.

Основні етапи соціалізації індивіда. Механізми та інститути соціалізації. Значення групових та суспільних норм. Засвоєння моральних норм. Залежність механізмів та інститутів соціалізації від характеру суспільних стосунків. Соціалізація та детермінація соціальної поведінки особистості. Соціальна дезадаптація особистості – девіації поведінки.

### **Тема 14. Соціальна установка.**

Соціальна установка та поведінка. Поняття соціальної установки. Значення досліджень установки в школі. Узгодженість для вивчення соціальних установок. Категорії «ставлення», «спрямованість», «ціннісні орієнтації» тощо. Дослідження соціальних установок – «атитюдів» в сучасній соціальній психології. Структура соціальної установки. Функції соціальної установки в регуляції соціальної поведінки особистості. Співвідношення соціальних установок і реальної поведінки. Проблема змін соціальних установок, її теоретичні та практичні аспекти.

## **Тема 15. Феномен групи з погляду соціальної психології.**

Дослідження особливостей реальних соціальних груп для розуміння детермінації соціальної поведінки особистості як завдання соціальної психології. Група як система діяльності і як суб'єкт діяльності.

Спільність і групи. Психологічна ознака спільності – виникнення «ми-почуття». Група і організація. Феномени «групової свідомості», «колективного безсвідомого». Понятійний апарат для опису структури групи в соціальній психології. Основні характеристики групи. Позиція, статус, роль особистості в групі. Групові норми і цінності. Поняття «санкцій» в соціальній психології.

Класифікація груп, які вивчаються в соціальній психології.

Соціально-психологічний аналіз малої групи. Причини посилення інтересу до малих груп в соціальній психології ХХ ст. Об'єктивні умови зростання значення малих груп в суспільному житті. Перенесення акценту на дослідження малих груп в західній соціальній психології в зв'язку з загальними методологічними установками та орієнтаціями на «точність» соціально-психологічного знання.

Соціологічний і соціально-психологічний підхід до вивчення малих груп. Традиції в соціологічному і соціально-психологічному дослідженні малих груп на Заході: соціометричний напрямок (Дж. Морено), соціологічний напрямок (Е. Мейо), школа «групової динаміки» (К. Левін). аналіз методологічних принципів цих досліджень.

Поняття мала група. Полеміка навколо кількісної характеристики малої групи. Нижній та верхній межі малої групи. Залежність вирішення питання про межі малої групи від інтерпретації її природи.

Класифікація малих груп: первинна і вторинна групи, формальні і неформальні групи, групи членства та референтні групи.

Структура малої групи. Місце індивіда в групі. Значення різних типів малих для детермінації поведінки індивіда. Структурні та динамічні аспекти груп.

Проблеми розвитку групи. Суть принципу діяльнісного опосередкування групової активності.

## **Тема 16. Психологія великих соціальних груп і масових явищ.**

Проблематика психології великих соціальних груп. Класифікація великих груп. Методологічне значення дослідження психології великих груп для розуміння змістовних сторони цінностей і потреб індивіда. Структура великих соціальних груп.

Особливості дослідження великих соціальних груп: обмеженість експерименту, специфіка спостереження, використання статистики, застосування логіко-теоретичних методів аналізу. Невиправданість відмови

від дослідження психологічних характеристик великих соціальних груп на підставі обмеженості методів їх точного вивчення.

Суспільна психологія класів. Детермінованість класової свідомості об'єктивним місцем класу в системі суспільних стосунків. Основні напрямки дослідження психології класів. Співвідношення класової психології і психології індивіда – представника класу.

Структура класової психології: класові потреби, класові інтереси. Проблема «соціальних почуттів» та «соціального характеру». Специфіка «психічного настрою» різних класів в різні історичні епохи. Психологічні особливості етнічних груп. Традиції дослідження етнічних груп в соціальній психології.

Психологія нації. Поняття «психологічний склад нації» та «національний характер». Поняття «етнічного стереотипу». Завдання досліджень психології націй на сучасному етапі в умовах багатонаціональної держави.

Суспільна думка і суспільний настрій – важливі характеристики масових соціальних процесів. Взаємодія великих соціальних груп в масових соціальних процесах і необхідність вивчення психологічних аспектів цієї взаємодії. Значення емоційної сфери психології великих соціальних груп для формування суспільної думки і суспільного настрою.

Суспільна думка як предмет дослідження соціальної психології. Механізми формування суспільної думки. Можливості використання психологічних засобів впливу при формуванні суспільної думки. Методи дослідження суспільної думки.

Специфіка соціально-психологічних механізмів формування суспільного настрою. Роль засобів масової комунікації при формуванні суспільної думки та суспільного настрою.

Співвідношення факторів свідомого впливу на суспільну думку і суспільний настрій та стихійних впливів. Проблема «соціального безсвідомого» в соціальній психології.

Практичне значення вивчення суспільної думки та суспільного настрою в сучасних умовах.

## **Тема 17. Соціальна психологія малої групи.**

Проблема та історія дослідження малої групи. 20-ті роки 20 ст. – дослідження коактних груп. Дослідження на цьому етапі пов'язане з іменами Нормана Тріплета (1987р) та Флойда Олпорта, якому належить відкриття явищ, що виявляють позитивний чи негативний результат присутності: фацилітація та інгібіція. 2-й етап – вивчення інтеракцій в групі. Гіпотеза домінуючої відповіді Р.Зайонца. 3-й етап вивчення малих груп ознаменувався



різноманітними експериментами, які були зорієнтовані на різні параметри малих груп. Наступні значимі параметри дослідження малих груп:

1) структура малих груп, тобто безкінечна характеристика малих груп та взаємодія між ними (хоторнський експеримент Е.Мейо, експерименти Я.Морено тощо);

2) групова динаміка – дослідження процесів, які відбуваються в групах. (експерименти в школі групової динаміки К.Левіна);

3) розвиток малої групи.

Структура малої групи. Визначення та специфічні ознаки малої групи. Нижня та верхня межа малої групи. Дискусії з приводу межі малої групи.

Групова динаміка. Підходи в західній психології щодо групової динаміки: соціометричний напрям Дж. Морено, соціологічний напрям Е. Мейо, школа групової динаміки К. Левіна.

Розвиток малої групи. Поетапний розвиток групи як колективу (за Л. Уманським). Стадії розвитку групи (за М. Вудкока, Д. Френсіса). Вікно Джогарі, що демонструє модель представлення самого себе групі та участь інших в цьому процесі. Модель емоційної динаміки групи, запропонована І. Волковим.

## **Тема 18. Сутнісні ознаки та динамічні характеристики малої групи.**

Загальна характеристика динамічних процесів в малій групі. Залежність досліджень групової динаміки від теоретичної і методологічної позиції дослідника. Розуміння групової динаміки у вітчизняній соціальній психології.

Механізми формування малих груп. Умови перетворення зовнішньо заданої групи в психологічну реальність для індивіда.

Феномен групового тиску. Інтерпретація понять «конформізм», «конформність», «конформна поведінка». Теоретичний підхід і експериментальні дослідження конформізму в західній соціальній психології. Аналіз експериментів С. Аша по дослідженню конформізму в лабораторних умовах. Недопустимість перенесення результатів лабораторного дослідження конформізму на пояснення феномену групового тиску на індивіда в реальних умовах групової діяльності.

## **Тема 19. Методи досліджень груподинамічних процесів.**

Дослідження конформної поведінки у вітчизняній соціальній психології. Співвідношення понять «конформність» і «навіюваність». Конформна та негативна поведінка. Значення досліджень феномену групового тиску для оптимізації діяльності. Можливості та обмеження соціометричної методики. Групова згуртованість. Традиції вивчення групової згуртованості в західній соціальній психології. Соціометричні індекси

групової згуртованості. Методи вивчення згуртованості Л. Фестінгера і Т. Ньюкома. Обмеженість уявлень про згуртованість, які базуються на ідеї емоційної привабливості групи. Новий підхід до вивчення групової згуртованості на основі принципу діяльнісного опосередкування групової активності. Поняття ціннісно-орієнтаційної єдності групи як показник групової згуртованості в умовах спільної діяльності. Методи вивчення групової згуртованості в рамках нового підходу.

## **Тема 20. Лідерство і керівництво в малих групах.**

Лідерство та керівництво в малих групах. Поняття «лідер» в соціальній психології. Необхідність розмежування понять «лідер» і «керівник», «лідерство» і «керівництво».

Різноманітні теоретичні підходи до вивчення лідерства в історії соціальної психології і в сучасній соціальній психології на Заході. Теорія «рис» лідерства і її зв'язок з харизматичною концепцією. «Ситуаційна» теорія лідерства і її критика Піаже. Теоретична і методологічна неспроможність харизматичної і ситуаційної теорій і спроби обґрунтування «синтетичного» підходу до дослідження лідерства.

Експериментальні дослідження стилю лідерства в школі «групової динаміки» К. Левіна. Необхідність розрізнення методів впливу на групу і зміст вимог, які пропонуються лідером. Обмеження при перенесенні характеристики стилю лідерства на стиль керівництва. Проблема прийняття лідера групою.

Значення дослідження лідерства в теоретичному і прикладному плані. Стиль лідерства і проблеми ефективності групової діяльності. Вплив стилю лідерства на згуртованість групи. Основні напрямки прикладних досліджень лідерства у вітчизняній соціальній психології.

## **Тема 21. Ефективність діяльності малої групи: прийняття групових рішень.**

Прийняття групового рішення. Основні фактори, які впливають на механізм формування групової думки і на процес прийняття рішення групою.

Роль групової дискусії в прийнятті групового рішення. Явище «поляризації групи». Проблема співвідношення якості групового і індивідуального рішення.

Групові конфлікти і механізми прийняття рішень. Методи підвищення ефективності прийняття рішення групою: «брейнстормінг», «синектика» тощо.

Практичне значення дослідження прийняття групового рішення. Більша ефективність групових рішень в порівнянні з індивідуальними.

Ефективність діяльності малої групи. Проблема вибору критерію ефективності. Типи малих груп і основні критерії їх ефективності. Продуктивність групової діяльності і задоволеність членством в ній – як дві важливі сторони ефективності групової діяльності. Виникнення нових критеріїв ефективності в процесі розвитку групи. Фактори, які впливають на ефективність діяльності групи. Розмір, структура групи і ефективність її діяльності. Значення психологічної сумісності членів групи, каналів комунікації і стилю лідерства для ефективності діяльності групи. Проблема передачі частини функцій керування членам групи як фактор підвищення ефективності її діяльності.

## **Тема 22. Основні напрямки прикладних досліджень і практичної соціальної психології.**

Співвідношення прикладного і теоретичного знання в соціальній психології. Посилення інтересу до прикладних соціально-психологічних досліджень на сучасному етапі. Прикладна соціальна психологія як область професійної діяльності. Предмет, структура, функції і завдання прикладної соціальної психології. Основні напрямки прикладних досліджень у соціальній психології: - соціальна організаційна психологія; - соціально-психологічні аспекти системи масової комунікації (ЗМІ); - соціально-психологічні аспекти протиправної поведінки; - соціально-психологічні аспекти служби сім'ї; - соціальна психологія реклами; - соціально-психологічні аспекти творчості та мистецтва; - соціально-психологічні аспекти менеджменту; - соціально-психологічна служба в школі, у вузі; - соціально-політична психологія; - соціально-психологічні аспекти формування і функціонування тоталітарних сект; - соціально-психологічні аспекти відчуження та ін.

Проблеми практичної соціальної психології. Поняття, зміст, види та особливості проведення соціально-психологічного тренінгу. Поняття і основні техніки соціально-психологічного консультування. Соціально-психологічна діагностика і психотехніка впливу. Організація соціально-психологічної служби для координації прикладних досліджень.

## **Розділ 4. Педагогічна психологія.**

### **Тема 1. Педагогічна психологія як галузь знань**

Об'єкт і предмет педагогічної психології. Структура і функції педагогічної психології. Мета і завдання педагогічної психології. Місце педагогічної психології у системі психологічних знань. Методологія і методи педагогічної психології.

### **Тема 2. Виникнення та становлення педагогічної психології.**

Зародження педагогічної психології у давньому світі. Ідеї педагогічної психології у середньовіччі, в епоху Відродження, Просвітництва. Становлення педагогічної психології у 19-на початку 20 ст. Основні тенденції розвитку педагогічної психології на сучасному етапі. Становлення і розвиток педагогічної психології в Україні.

### **Тема 3. Психологія виховання як розділ педагогічної психології**

Психологічна суть процесу виховання. Основні теорії виховання. Позиція особистості як психологічний об'єкт виховання. Методологічні й методичні принципи виховання. Поняття виховного впливу. Класифікація виховних впливів.

### **Тема 4. Психологічний зміст управління вихованням.**

Завдання виховання особистості. Психологічні основи керівництва процесом виховання. Психологічні механізми виховання. Чинники виховання. Критерії вихованості. Особистісна орієнтація виховних технологій.

### **Тема 5. Вікові та індивідуальні аспекти виховання.**

Виховання молодших школярів. Виховання підлітків та старшокласників. індивідуальний підхід у вихованні. Психологічні основи організації самовиховання. Психологія перевиховання.

### **Тема 6. Психологія учіння.**

Поняття про научіння й учіння. Механізми і закони научіння. Учіння як пізнавальна діяльність. Зарубіжні концепції учіння. Вітчизняні теорії учіння.

### **Тема 7. Психологія навчання як розділ педагогічної психології.**

Зміст і суть категорії навчання. Навчання як умова розвитку. Основні лінії психічного розвитку в процесі навчання і виховання. Історичні методи і форми організації навчання. Предмет навчальної діяльності. Мотивація навчальної діяльності. Психологічна характеристика навчальних дій і їх видів. Результат навчальної діяльності.

### **Тема 8. Психологія типів і видів навчання.**

Психологічна характеристика типів навчання. Психологічна характеристика видів навчання. Психологія засвоєння і розуміння знань і понять. Психологічні засади формування умінь. Психологічні умови формування навичок.

### **Тема 9. Вікові аспекти навчання.**

Молодший школяр як суб'єкт навчальної діяльності. Психологічні особливості навчання на етапі зрілого дитинства. Підліток як суб'єкт навчальної діяльності. Психологія навчання старшокласників.

### **Тема 10. Психологія навчання обдарованих і невстигаючих дітей.**

Психологічні засади роботи з обдарованими дітьми. Психологічні основи роботи з відстаючими у навчанні дітьми. Психологія індивідуалізації навчання. Психологія диференціації навчання.

### **Тема 11. Психологія педагогічної діяльності.**

Педагогічна діяльність у системі інших видів діяльності. Психологічна характеристика педагогічної діяльності. Структура педагогічної діяльності. Соціально-психологічні аспекти педагогічної діяльності. Суб'єкт - суб'єктна взаємодія в педагогічній діяльності. Психологія стилів педагогічної діяльності.

### **Тема 12. Психологія особистості вчителя.**

Психологічна характеристика особистості вчителя. Професійна самосвідомість. Стресостійкість педагога. Професійна відповідність (придатність) вчителя. Педагогічні вміння. Педагогічні здібності. Педагогічні характеристики педагогічної майстерності і її рівнів.

### **Тема 13. Професійно-педагогічна комунікація.**

Сутність професійно-педагогічної комунікації. Об'єкт, предмет та функції професійно-педагогічної комунікації. Модель процесу комунікації. Комунікативність педагога. Засоби професійно-педагогічної комунікації.

### **Тема 14. Взаємодія вчителя з соціальним оточенням.**

Психологія авторитету вчителя в учнівському колективі. Соціально-психологічні проблеми адаптації молодого вчителя до умов педагогічної діяльності. Професійна деформація педагога. Внутріособистісні конфлікти педагога і їх прояв у професійній діяльності.

### **Тема 15. Педагогічна психологія аномальних і екстремальних випадків.**

Патологія батьків і її вплив на розвиток дітей. Затримка інтелектуального розвитку. Розлади у дитячому і підлітковому віці. Дитина в екстремальній ситуації. Насильство над дітьми і його види. Суїциди серед дітей і підлітків. Переживання синдрому втрати.

## **Розділ 5. Психодіагностика.**

### **Тема 1. Психодіагностика: становлення, сучасний стан, перспективи розвитку.**

Виникнення і етапи розвитку психодіагностики; школи, напрями у психодіагностиці. Розвиток вітчизняної психодіагностики. Структура, завдання та стан сучасної психодіагностики. Елементи поняття «психодіагностика». Зв'язок психодіагностики з іншими науками. Психодіагностична література: наукові повідомлення, довідково-методичні видання, інструктивні матеріали, популярні видання. Закриті та відкриті методики. Професійні та популярні( аматорські) методики психодіагностики. Нормативні положення до використання психодіагностичних методик. Професійно-етичні принципи в психодіагностиці.

### **Тема 2. Предмет і завдання психодіагностики.**

Предмет психодіагностики як науки. Психодіагностичні задачі. Ситуації психодіагностики: ситуація клієнта, ситуація експертизи; ситуації, обумовлені використанням психодіагностичних даних.

### **Тема 3. Психодіагностичні методи. Тест як основний психодіагностичний інструмент. Нетестові методи у психодіагностиці.**

Класифікації психодіагностичних методик. Основи класифікації психодіагностичних процедур. Вербальні та невербальні психодіагностичні методики; об'єктивні тести, стандартизовані самозвіти, проєктивні техніки, діагностичні психотехніки; стандартизовані та експертні методики. Діагностичне обстеження. Основні складові діагностичного обстеження. Види тестових завдань та способи реагування досліджуваних. Основні типи даних в психодіагностиці: L-дані, Q-дані, Т-дані.

### **Тема 4. Психодіагностичний процес: теорія і практика.**

#### **Психодіагностичний процес: основні етапи.**

Основні етапи психодіагностичного процесу: емпіричний, етап переробки і інтерпретації, етап прийняття рішення (постановка діагнозу). Помилки психодіагноста на емпіричному етапі (помилка спостереження, реєстрації, інструментальні помилки). Способи переробки даних: клінічний, статистичний. Інтеграція отриманих даних: емпірична, теоретична. Помилки на етапі інтерпретації даних.

### **Тема 5. Сутність основних ознак і категорій психодіагностики.** **Психологічний діагноз.**

Сутність основних ознак і категорій психодіагностики. Поняття психологічного діагнозу. Рівні та види психологічного діагнозу. Симптоматичний діагноз. Етіологічний діагноз. Типологічний діагноз. Структура психологічного заключення. Психодіагностограма як важливий чинник, що забезпечує надійність і валідність психологічного діагнозу. Специфіка постановки психологічного діагнозу в роботі шкільного психолога (діагностико-профілактична, діагностико-просвітницька, діагностико-корекційна, діагностико-консультативна діяльність шкільного психолога).

#### **Тема 6. Психометричні основи психодіагностики. Психодіагностичні і психометричні процедури. Показники якості психологічного обстеження.**

Психометрика. Психометричні вимоги до методики: репрезентативність, надійність, валідність, достовірність. Репрезентативність. Необхідність статистичного відношення репрезентативності в практичній психодіагностиці. Репрезентативність тестових норм. Тематична репрезентативність. Надійність. Фактори надійності. Методи оцінки надійності. Валідність. Типи валідності. Достовірність. Прийоми забезпечення достовірності тесту.

#### **Тема 7. Загальні підходи до діагностування особистості.**

Особистість як об'єкт психодіагностичного дослідження. Стратегії дослідження особистості. Особистісні риси як психодіагностична категорія. Методи вивчення особистості. Особистісні опитувальники.

#### **Тема 8. Психодіагностика особистості у контексті теорій рис особистості.**

Теорія рис особистості Р. Кеттела. Внесок Г. Айзенка у розвиток психодіагностики особистості. Тест ММРІ як діагностичний інструмент вивчення особистості. Проективні методики діагностування особистості.

#### **Тема 9. Психодіагностика мотиваційної сфери.**

Особливості діагностики мотиваційної сфери особистості. Методи діагностики потреб та мотивів.

#### **Тема 10. Психодіагностика самосвідомості.**

Самосвідомість як об'єкт психодіагностичного дослідження. Методи діагностування самосвідомості.

#### **Тема 11. Особливості психодіагностики емоційно-вольової сфери особистості.**

Емоційна індивідуальність особистості: динамічні особливості почуттів, емоційні риси характеру, загальна емоційна спрямованість особистості. Типи загальної емоційної спрямованості (альтруїстична, комунікативна, праксична, гностична, романтична, пугнічна, естетична, глорична, акизитивна, гедонічна). Діагностика емоційних станів та властивостей особистості. Діагностика особливостей розвитку волі особистості.

### **Тема 12. Психодіагностика когнітивної сфери особистості.**

Діагностика пізнавальної сфери. Особливості діагностики сприймання, пам'яті, уваги, уяви, мислення та мовлення. Психодіагностика: мнемічних здібностей, перцептивних здібностей, атенційних здібностей, імаженативних здібностей.

### **Тема 13. Діагностика інтелекту та розумового розвитку.**

Поняття інтелекту та його структури. Теорії інтелекту. Інтелект, спадковість, соціальне середовище. Психометричні методи виміру інтелекту, його діагностичне значення.

### **Тема 14. Креативність та її діагностика. Діагностика творчості особистості.**

Креативність та її діагностика. Проективні методики діагностування особистості.

## **Розділ 6. Історія психології.**

### **Тема 1. Вступ. Предмет, завдання та методи історії психології.**

Предмет, завдання історії психології. Періодизація історії психології. Методи історії психології. Основні фактори та принципи, які визначають розвиток психології.

### **Тема 2. Міфологічна і народна психологія. Психологія у Стародавньому світі.**

Формування первісних уявлень про душу. Виникнення і суть анімізму. Душа у віруваннях стародавніх єгиптян. Психологія Стародавнього Китаю. Психологія самовдосконалення. Релігійні ідеї Стародавньої Індії. Старослов'янські міфологічні вірування в душу.

### **Тема 3. Антична психологія.**

Уявлення про душу філософів Мілетської школи. Розуміння природи душі Гераклітом. Природнонаукові та психофізіологічні уявлення. Поняття про душу у вченні Анаксагора та Демокріта. Філософсько-психологічна



система Сократа - Платона. Вчення Арістотеля про душу. Психологічні погляди стоїків. Вчення Епікура про душу.

#### **Тема 4. Психологічні теорії епохи Середньовіччя та Відродження.**

Моністичне тлумачення зв'язку тіла і душі. Психологія А. Августина. Психологічні дослідження арабських вчених. Психологічні погляди Ф. Аквінського. Психологічні теорії епохи Відродження. Вчення про душу Ф. Бекона.

#### **Тема 5. Психологія ХУІІ – ХУІІІ століть.**

Психофізіологічні ідеї Р. Декарта. Основи емпіричної психології у творчості Д. Локка. Монадологічна психологія Г. Лейбніца. Зародження та виникнення асоціативної психології. Антропологія І. Канта. Психологія самопізнання Т. Гоббс. Вчення Б. Спінози. Фізіогноміка та месмеризм.

#### **Тема 6. Розвиток психології в Україні.**

Психологія в Київській Русі. Виникнення та розвиток психології у 17 столітті. Подальший розвиток психологічних ідей у 18 столітті. Розвиток психології 19 - 20 століть.

#### **Тема 7. Психологія ХІХ століття. Психологія як природнича наука.**

Походження психічних властивостей. Еволюційна теорія Ч. Дарвіна. Рефлекторна теорія психічного І.М. Сеченова. Роль спадковості у формуванні психічного за Т. Ріббо. Виникнення психофізики та психометрії. Психологія „колективної свідомості” Е. Дюргейма. Психологія „колективних уявлень” Л. Леві-Брюля. „Психологія мас” Г. Лебона. Психологічна „теорія поля” К. Левіна. Операціональна теорія інтелекту Ж. Піаже.

#### **Тема 8. Становлення наукової психології. Фундаментальні напрями.**

Психологія як наука про безпосередній досвід В. Вундта. Зміст структуралізму Е.Б. Тітченера. Розвиток експериментальної та прикладної психології. Теорії Ф. Гальтона. Психологія свідомості В. Джемса. Психологія біхевіоризму. Основні положення необіхевіоризму. Гештальтпсихологія.

### **Розділ 7. Методика та організація наукових досліджень.**

#### **Тема 1. Поняття наукового дослідження та вимоги до нього.**

Наука як система знань. Основні поняття науки. Поняття наукового дослідження: основні ознаки та характеристики. Вимоги до визначення наукових досліджень. Основні види наукових досліджень.

## **Тема 2. Поняття методології наукових досліджень та її види.**

Методологія дослідження. Фундаментальна або філософська методологія. Загальнонаукова методологія. Загальнонаукові принципи дослідження. Конкретнонаукова методологія. Методи і техніка дослідження.

## **Тема 3. Емпіричні методи наукового дослідження.**

Поняття та загальна характеристика емпіричних методів наукового дослідження. Спостереження як емпіричний метод наукового дослідження. Емпіричні методи: вимірювання, порівняння, узагальнення. Експеримент. Інші емпіричні методи дослідження.

## **Тема 4. Теоретичні методи наукового дослідження.**

Сутність теоретичних методів наукового дослідження. Характеристика основних теоретичних методів наукового дослідження. Особливості логічного та хронологічного підходів при проведенні теоретичних досліджень.

## **Тема 5. Зміст та складові науково-дослідного процесу.**

Алгоритм науково-дослідного процесу. Організаційна стадія науково-дослідного процесу. Дослідна стадія науково-дослідного процесу. Завершальна стадія науково-дослідного процесу. Ефективність наукових досліджень.

## **Тема 6. Форми відображення результатів наукових досліджень.**

Форми викладу матеріалів дослідження та наукові видання. Форми висвітлення підсумків наукової роботи та відображення результатів НДР. Усна передача інформації про наукові результати.

## ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ

1. Проблема предмету психології.
2. Основні методологічні принципи психологічної науки.
3. Методи психологічного дослідження.
4. Класифікації психічних явищ.
5. Свідомість як форма відображення дійсності.
6. Історичне становлення предмету психології.
7. Сучасна психологія: школи, напрямки, тенденції розвитку.
8. Здібності. Види здібностей.
9. Характер. Акцентуація рис характеру особистості
10. Стратегії дослідження особистості.
11. Темперамент.
12. Пізнавальна сфера особистості
13. Емоційно-вольова сфера особистості.
14. Діяльність. Види діяльності.
15. Спілкування як вид діяльності.
16. Предмет і завдання вікової психології. Загальна характеристика галузей вікової психології.
17. Поняття кризового та стабільного періодів розвитку психіки. Вікові кризи.
18. Вікова періодизація психічного розвитку.
19. Епігенетична теорія Е. Еріксона.
20. Загальна характеристика методів дослідження у віковій психології.
21. Загальна характеристика розвитку психіки в період немовляти.
22. Особливості розвитку психіки в ранньому дитинстві.
23. Загальна характеристика психічного розвитку в дошкільному дитинстві.
24. Основні новоутворення психіки молодшого школяра.
25. Загальна характеристика розвитку психіки в підлітковому віці.
26. Формування характеру в підлітковому віці. Акцентуації характеру.
27. Особливості психічного розвитку в юнацькому віці.
28. Мотиваційна сфера в період ранньої дорослості.
29. Загальна характеристика розвитку психіки в період середньої дорослості.
30. Кризи дорослого віку в концепції Г. Шихі, їх характеристика.
31. Особливості прикладних досліджень і практичних завдань соціальної психології.
32. Стадії та інститути процесу соціалізації особистості.
33. Специфіка обміну інформацією в міжособистісній комунікації.
34. Основні механізми та ефекти міжособистісного сприймання.
35. Типи і форми знакових систем, що використовуються в комунікативному процесі.

36. Типи міжособистісних відносин.
37. Соціально-психологічна структура малої групи.
38. Групова динаміка: визначення, основні етапи та груподинамічні процеси.
39. Структура, функції, динаміка та типи міжособистісного конфлікту.
40. Визначення та типи великих груп, досліджуваних в соціальній психології.
41. Поняття та психологічна структура соціальної установки.
42. Структура, функції та види спілкування.
43. Соціометрія як наука про групи та суспільство. Соціометричний метод.
44. Соціально-психологічний клімат у групах.
45. Проблема групового статусу.
46. Мета і завдання педагогічної психології.
47. Місце педагогічної психології у системі психологічних наук.
48. Класифікація методів педагогічної психології.
49. Психологічні передумови ефективного виховного впливу.
50. Психологічні аспекти виховання школярів (молодших школярів, підлітків, старшокласників).
51. Психологічні основи організації самовиховання.
52. Психологічна характеристика методів викладання.
53. Психологічні засади роботи з обдарованими дітьми.
54. Психологічні особливості роботи з відстаючими у навчанні дітьми.
55. Психологічні особливості навчання школярів (молодших школярів, підлітків, старшокласників).
56. Шляхи формування мотивації навчальної діяльності.
57. Педагогічна діяльність: види, особливості, етапи.
58. Система педагогічних здібностей педагога.
59. Педагогічна майстерність: характеристика та рівні.
60. Стилi діяльності педагога: характеристика та види.
61. Психодіагностика як наука: становлення, сучасний стан, перспективи розвитку. Розвиток вітчизняної психодіагностики.
62. Структура, завдання та стан сучасної психодіагностики. Зв'язок психодіагностики з іншими науками.
63. Предмет психодіагностики як науки. Професійно-етичні принципи в психодіагностиці.
64. Психодіагностичні методи.
65. Діагностичне обстеження. Основні складові діагностичного обстеження.
66. Основні типи даних в психодіагностиці: L-дані, Q-дані, Т-дані.
67. Психодіагностичний процес. Основні етапи психодіагностичного процесу.
68. Психологічний діагноз. Рівні та види психологічного діагнозу. Структура психологічного заключення.
69. Психометричні основи психодіагностики.

70. Особистість як об'єкт психодіагностичного дослідження.
71. Особливості діагностики мотиваційної сфери особистості.
72. Психодіагностика самосвідомості.
73. Особливості психодіагностики емоційно-вольової сфери особистості.
74. Психодіагностика когнітивної сфери особистості.
75. Діагностика індивідуально-психологічних особливостей особистості.
76. Поясніть вчення Гіппократа про чотири темпераменти.
77. Поясніть атомістичну концепцію Демокрита.
78. Розкрийте напрямки розвитку психологічних ідей античної психології.
79. Психологічні аспекти Стародавнього Китаю.
80. Основні аспекти психологічних ідей Середньовіччя.
81. Поясніть психологічні аспекти в епоху Відродження.
82. Розкрийте вчення про несвідоме Г.-В. Лейбніца.
83. Поясніть етапи розвитку психіки у вченні Г. Спенсера.
84. Висвітліть вчення Платона про душу.
85. Поясніть основні аспекти експериментальної психології В. Вундта.
86. Проаналізуйте психологічну школу психоаналізу З. Фрейда.
87. Висвітліть сутність вчення К. Г. Юнга.
88. Розкрийте зміст соціально-психологічного напрямку А. Адлера.
89. Розкрийте концепцію «оперантного біхевіоризму Б. Ф. Скіннера.
90. Поясніть теорію «поля» К. Левіна.
91. Розкрийте вчення К. Роджерса.
92. Висвітліть концепції гуманістичної психології у теоріях А. Маслоу.
93. Що є методологічною основою дослідження?
94. Дайте визначення основним категоріям наукового пізнання (принцип, мислення гіпотеза).
95. Охарактеризуйте основні загальнонаукові принципи дослідження.
96. Розкрийте сутність поняття «емпіричне дослідження».
97. Системний підхід наукового дослідження.
98. Які є стадії науково-дослідного процесу?
99. Назвіть основні методи емпіричного дослідження.
100. Охарактеризуйте сутність методу спостереження.
101. Назвіть основні вимоги до емпіричних методів.
102. Дайте визначення терміну «валідність».
103. Дайте визначення терміну «репрезентативність».
104. Охарактеризуйте сутність методу експерименту.
105. Що розуміють під ефективністю наукових досліджень.

## 4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ

Прийом й оцінювання вступного іспиту проводиться відповідно до вимог чинного законодавства, нормативних документів Міністерства освіти і науки України.

Іспит відбувається відповідно до затвердженої програми іспиту за білетами у формі співбесіди. Для підготовки відповіді здобувач використовує екзаменаційні листи.

***Тривалість підготовки*** – 30 хв.

***Кількість питань у білеті*** – 3.

***Форма проведення*** – фаховий іспит.

***Критерії оцінювання:*** завдання оцінюється за 200 бальною шкалою (у діапазоні від 100 до 200 балів).

Оцінювання відповідей здобувачів проводиться за існуючими сталими вимогами і нормами, а також з урахуванням:

- здатності мислити науково-психологічними категоріями;
- об'єктивності «бачення» закономірностей і своєрідності розвитку світової, вітчизняної, регіональної психологічної науки;
- сформованості наукового стилю мислення особистості;
- схильності до наукової і педагогічної творчості.

Здобувач на іспиті повинен розкрити зміст основних питань білета, додаткових питань і при цьому продемонструвати:

- знання першоджерел та вміння їх аналізувати, використовувати їхні ідеї при аналізі психологічних проблем;
- володіння змістом психологічних принципів та категорій, вміння оперувати ними при викладанні теоретичного матеріалу;
- уміння демонструвати та аргументувати свою власну думку;
- здатність до проведення самостійних наукових досліджень в обраній галузі науки.

## **Критерії оцінювання відповідей із загальнотеоретичних питань вступного іспиту**

Максимальна оцінка за відповіді на загальнотеоретичні питання вступного іспиту складає 200 балів. Вступник, який набрав менше 100 балів із вступного випробування, отримує оцінку «незадовільно».

Критерії оцінювання відповідей на загальнотеоретичні питання представлені у табл.1.

Критерії оцінювання відповідей на питання екзаменаційного білета

*Таблиця 1*

| <b>Кількість балів<br/>(max – 200)</b> | <b>Критерії</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|----------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 180 – 200                              | Виставляється за глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах; вміння аналізувати явища, які вивчаються, у їхньому взаємозв'язку і розвитку, чітко і лаконічно; логічно і послідовно відповідати на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач. |
| 165 – 179                              | Виставляється за ґрунтовні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язування практичних задач.                                                                                                                                                                                  |
| 150 – 164                              | Виставляється за міцні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання, які, однак, містять певні (несуттєві) неточності; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач.                                                                                                                                      |
| 125 – 149                              | Виставляється за посередні знання навчального матеріалу, мало аргументовані відповіді, слабе застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних задач.                                                                                                                                                                                                             |
| 100 – 124                              | Виставляється за слабкі знання навчального матеріалу, неточні або мало аргументовані відповіді, з порушенням послідовності його викладання, за слабе застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних задач.                                                                                                                                                     |

## 5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфрієва Н. М. Соціальна психологія : навч. посіб. для ст-ів вузів. Київ: Каравела, 2011. 296 с.
2. Афанасьєв А.О., Кузькін Є.В. Основи наукових досліджень : навч. посібник. Х. : Вид. ХНЕУ, 2005. 96 с.
3. Аханова А. В. Вікова психологія в схемах та таблицях: методичний посібник. Л.:ЛПК, 2019. 76 с.
4. Бабаян Ю. О. Соціальна психологія. Хрестоматія : навчальний посібник. Миколаїв : Іліон, 2018. 304 с.
5. Бірта Г. О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
6. Бочелюк В. Й., Зарицька В.В. Педагогічна психологія. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 248 с.
7. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
8. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. К. : ЦУЛ, 2007. 968 с.
9. Васютинський В. Психологічні виміри спільноти: монографія. Київ: Золоті ворота, 2010. 120 с.
10. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
11. Винославська О. В. Психологія. К. : ІНК ОС, 2005. 352 с.
12. Вітенко І.С., Вітенко Т.І. Основи психології. Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. 256 с.
13. Власова О. І. Педагогічна психологія: навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 400 с.
14. Волянська О. В., Ніколаєвська А.М. Соціальна психологія: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 275 с.
15. Волянчук Н. Ю. та ін. Соціальна психологія: навчальний посібник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.
16. Галян І. М. Психодіагностика: навч. посіб. К.: Академвидав, 2009. 464 с.
17. Гапон Н. Соціальна психологія: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 347с.
18. Гетьман Т. О., Кричківська Т. Д. Проблеми вікової психології: хрестоматія. К.: КНТ, 2022. 469 с.
19. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методичні поради молодим науковцям. Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Пранер», 2010. 308 с.
20. Гордон Драйден. Революція в навчанні. Львів: Літопис, 2005. 542 с.



21. Горноста́й П. П., Слюсаревський М. М., Татенко В. О., Титаренко Т. М., Н. В. Хазратова Н. В. та ін. Основи соціальної психології: підручник для закладів вищої освіти. Київ: Талком, 2018. 580 с.
22. Гуторов О.І. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. Х.: ХНАУ, 2017. 272 с.
23. Данилюк І. В. Історія психології в Україні: Західні регіони (остання чверть ХІХ-перша половина ХХ століття). К.: Либідь, 2002. 152 с.
24. Долинська Л.В., Лисянська Т.М. Вікова психологія: хрестоматія. К.: Каравела, 2020. 488 с.
25. Долинська Л. В., Мельничук О. Б., Ісаєвич С. І. Основи психодіагностики. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. 56 с.
26. Дрозденко К. С. Загальна психологія в таблицях і схемах: навч. посібник. К. : Професіонал, 2004. 304 с.
27. Дубравська Д. М. Основи психології: навчальний посібник. Львів: Світ, 2001. 296 с.
28. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
29. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
30. Заброцький М. М. Педагогічна психологія. К.: МАУП, 2000. 100 с.
31. Зацерковний В.І., Тішаєв І.В., Демидов В.К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
32. Ісаєвич С. І. Психодіагностика: навчально-методичний посібник. Ужгород, 2017. 50 с.
33. Історіографічні та методологічні координати теорій соціальної психології : монографія / за наук. ред. М. М. Слюсаревського. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 360 с.
34. Історія філософії на Україні. Т.1,2. К., 1987.
35. Каламбет С. В., Іванов С.І., Півняк Ю.В. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
36. Карагодіна О. Г., Шинкаренко О. Д. Практична психологія та психодіагностика: посібник для лабораторних занять. К., 2002.
37. Карпенко Н.В. Психодіагностика психічного розвитку в роботі педагога (вчителя, вихователя): навч. Посіб. К.: Каравела, 2008.192с.
38. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посіб. К.: Либідь, 2007. 254 с.
39. Клименко М.О., Фещенко В.П., Вознюк Н.М. Основи та методологія наукових досліджень: навч. посіб. К.: Аграрна освіта, 2010. – 351 с.
40. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: підручник. Київ, 2005. 402 с.

41. Корнєв М. Н. Проблема групи та особистості у соціальній психології : курс лекцій. Київ: Ін-т післядипломної освіти КНУ ім. Т. Шевченка, 2004. 222 с.
42. Корольчук М. С., Криворучко П. П. Історія психології: Навч. посібн. для студентів вищ. навч. закл. К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. 248 с.
43. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: «Ника-Центр», 2009. 399 с.
44. Криворучко П. П. Історія психології: Курс лекцій. К., 2003.
45. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
46. Лемак М. В., Петрищев В. Ю. Психологу для роботи. Психодіагностичні методики: збірник. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2011. 616 с.
47. Лисенко Л.М. Вікова психологія:Методичні рекомендації. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2020. 113 с.
48. Лисянська Т.М. Педагогічна психологія: навчальний посібник: Нац.пед.ун-т ім.М.П. Драгоманова. К., 2002. 210 с.
49. Лисянська Т.М. Педагогічна психологія: практикум: навч. посіб. для студ.вищ. навч. закл. К.: Каравела, 2012. 224 с.
50. Майданник В.Г., Хайтович М.В., Ісаєвич С.І. Діагностика і корекція шкільної дезадаптації у дітей: методичні рекомендації.- Ужгород: " Вета"- "Закарпаття", 2002. 24 с.
51. Мельничук О. Б. Методичні рекомендації до семінарських та практичних занять з дисципліни "Загальна психодіагностика" (для бакалаврів). К.: МАУП, 2008. 36 с.
52. Мельничук О. Б. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни „Загальна психодіагностика" (для бакалаврів). К.: МАУП, 2007. 44с
53. Мокін Б. І., Мокін О. Б. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник, 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2015. 317 с.
54. Москаленко В. В. Соціальна психологія: Підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
55. М'ясоїд П. А. Загальна психологія. К.: Вища шк., 2004. 487 с.
56. М'ясоїд П. А. Курс загальної психології: у 2-х т. К.: Алерта, 2013. 758 с.
57. Омелянська В. І. Соціальна психологія: навч.-методичний посібник для студентів спеціальності 053 – психологія. Ужгород, 2017. 82 с.
58. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2003. 634 с.

59. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: у 2-х кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 574 с.
60. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: у 2-х кн. Кн.2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. Київ: Либідь, 2006. 560 с.
61. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник, вид. 2, стер. К.: Кондор, 2015. 469 с.
62. Павелків Р. В. Загальна психологія: підручник. К.: Кондор, 2009. 576 с.
63. Пасніченко А.Е. Психометричні основи психодіагностики: навчально-методичний посібник. Чернівці: Рута, 2006.
64. Пісоцький В. П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі: навчальний посібник. К.: Університетська книга, 2021. 144 с.
65. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістовні модулі, інформаційне забезпечення): навчально-методичний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 330 с.
66. Поліщук В. М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості: навч. посібник. К.: Університетська книга, 2022. 459 с.
67. Поліщук С. А. Методичний довідник з психодіагностики: навчально-методичний посібник. Суми: Університетська книга, 2009.
68. Потапчук Л. В. Педагогічна психологія: метод. рек. для студ. спец. "Психологія". Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. психол. ф-т. каф. пед. та вік. психології. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 88 с.
69. Роменець В. А. Історія психології: XVII століття. Епоха Просвітництва: навч. посібник. К.: Либідь, 2006. 1000 с.
70. Роменець В. А. Історія психології. К.: Вища школа, 1978. 440 с.
71. Роменець В. А. Історія психології XIX – початку XX століття. К.: Вища школа, 1995. 614 с.
72. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження. К.: Либідь, 2005.
73. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття: навч. посібник. К.: Либідь, 1998. 992 с.
74. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2021. 368 с.
75. Савчин М. В. Загальна психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2011. 464 с.
76. Савчин М. В. Педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ. Академвидав, 2007. 424 с.

77. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посібник. К.: Вища школа, 2004. 335 с.
78. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Педагогічна психологія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
79. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник. К. : Наук. світ, 2007. 274 с.
80. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник, 2-ге вид. К.: Каравела, 2007. 400 с.
81. Скрипченко О. В. Загальна психологія. К. : Либідь, 2005. 464 с.
82. Слюсаревський М. М. Соціальна психологія в Україні: довідник, вид. друге, перероб. і допов. Київ: Талком, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України, 2019. 324 с.
83. Слюсаревський М., Хазратова Н. Психологія груп: навч. посіб. Львів: Львівська політехніка, 2022. 164 с.
84. Слюсаревський М., Хазратова Н. Соціальна психологія: навч. посіб. Львів: Львівська політехніка, 2019. 352с.
85. Слюсаревський М., Хазратова Н. Теоретичні напрями соціальної психології: навч. посіб. Львів: Львівська політехніка, 2020. 104 с.
86. Степанов О. М. Педагогічна психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2011. 402с.
87. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень: підручник. К.: Знання, 2007. 317 с.
88. Темрук О. В. Соціальна психологія. Практикум: навч. посібник. Київ : Каравела, 2018.
89. Тертична Н.А. Практикум з вікової психології: навчально-методичний посібник. К.: Книга Плюс, 2018. 119 с.
90. Токарева Н. М., Шамне А. В. Основи вікової психології: навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013. 283 с.
91. Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А., Алексєєва М. І., Кириленко Т. С.. Психологія: підручник, 6-е вид. стер. К.: Либідь, 2008. 560 с.
92. Трофімов Ю.Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А. та ін. Психологія: підручник, 3-тє вид., стереотип. К., 2001. 560 с.
93. Цимбалюк І.М., Яницька О.Ю. Загальна психологія. К. : Професіонал, 2004. 304 с.
94. Чмиленко Ф.О., Жук Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Д.: РВВ ДНУ, 2014.

- 95.Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 178 с.
- 96.Юрчинська Г. К. Практикум із загальної психології: психічні процеси: «Увага» і «Пам'ять»: навчальний посібник. К.: ВПЦ «Київський університет». 2003. 83 с.

### *Інформаційні ресурси в мережі Інтернет*

1. Єрмолаєва М. В.. Психологія розвитку: Методичний посібник для студентів заочної та дистанційної форм навчання. URL: <http://medbib.in.ua/psihologiya-razvitiya-metodicheskoe-posobie.html>
2. Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. URL: <http://psychology-naes-ua.institute>
3. Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. URL: <https://ispp.org.ua/>
4. Інституційний репозиторій Київського університету імені Бориса Грінченка. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/>
5. Коханова О.П. Історія психології: від античності до початку ХХ століття: навч. посібник. НБП «Інтерсервіс», 2016. 235 с. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O\\_Kokhanova\\_IP\\_IL.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf)
6. Гриньова Н.В. Історія психології : курс лекцій : навчальний посібник. Умань : Візаві, 2012. 209 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/173/1/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97.pdf>
7. Кафедра соціальної психології. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. URL: <https://ksp.pnu.edu.ua/>
8. Колесников О. В. Основи наукових досліджен: навч. посіб., 2-ге вид. випр. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2011. 144 с. URL: [http://biology.univ.kiev.ua/images/stories/Upload/Kafedry/Biofizyky/2014/kolesnykov\\_osn\\_met\\_dos.pdf](http://biology.univ.kiev.ua/images/stories/Upload/Kafedry/Biofizyky/2014/kolesnykov_osn_met_dos.pdf)
9. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
10. Горностаї П.П., Слюсаревський В.О., Татенко В.О., Титаренко Т.М., Хазратова Н.В. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти. Київ : Талком, 2018. 580 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724248/1/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%81%D0%BE%D1%86.%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1>

[%97.%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf](#)

11. Цехмістрова Г.С., Шейко В.М. Основи наукових досліджень: навч. пос. К.: Знання, 2006. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-96.html>